

Wiesław SZUTA*

*Wyższa Szkoła Medyczna w Sosnowcu

O filozofii człowieka Romana Darowskiego

Wprowadzenie

Ks. Roman DAROWSKI SJ jest profesorem filozofii na Wydziale Filozofii Akademii Ignatianum w Krakowie. Przez wiele lat był związany naukowo z Papieską Akademią Teologiczną (obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie). Zajmował się i zajmuje historią filozofii, głównie filozofią jezuitów w Polsce, a także filozofią człowieka i historią lokalną (chodzi o rodzinną miejscowość — Szczepanowice nad Dunajcem). Roman DAROWSKI jest najczęściej kojarzony z wielokrotnie wydawaną *Filozofią człowieka*¹.

Oprócz tego DAROWSKI był redaktorem dwóch monografii — *Człowiek i świat. Szkice filozoficzne*² oraz *Człowiek: istnienie i działanie*³

¹ Książka ta doczekała się pięciu wydań: DAROWSKI, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki*, 1995; DAROWSKI, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki*, 1996 (wznowienie); DAROWSKI, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, 2002 (wydanie uzupełnione); DAROWSKI, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, 2008 (wydanie zmienione i uzupełnione); DAROWSKI, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, 2015 (wznowienie). W 2014 roku ukazało się angielskie tłumaczenie tej książki: DAROWSKI, *Philosophical Anthropology. Outline of fundamental Problems*.

² DAROWSKI, *Człowiek w filozofii współczesnej*, 1972.

³ DAROWSKI, *Między przeszłością a przyszłością*, 1974.

— w których zamieścił swoje artykuły. Ponadto wydał kilkanaście artykułów o tematyce antropologicznej⁴.

Metodologia filozofii człowieka

Prof. DAROWSKI w swoich publikacjach z filozofii człowieka zastosował — nawiązując do tradycji scholastycznej — metodę tezę (tezę). Chodzi w niej o to, iż podstawowe zagadnienia antropologiczne są formułowane w postaci twierdzeń (tezy), które następnie mniej lub więcej szczegółowo rozwija, uzasadniając adekwatnie z odwołaniem do argumentacji konkretnej tezy. Owa argumentacja w jego publikacjach naukowych (najczęściej) zawiera następujące elementy: (i) zaprezentowanie zagadnienia, (ii) wyjaśnienie pojęć, (iii) prezentacje wiodących stanowisk lub opinii na temat danego problemu oraz to, co jest bardzo istotne, i w końcu (iv) zaprezentowanie najbardziej adekwatnej argumentacji uzasadniającej daną tezę (sformułowaną na początku). Właśnie takie podejście metodologiczne DAROWSKIEGO sprawia, że jego piśmiennictwo naukowe z zakresu antropologii filozoficznej jest bardzo przejrzyste, precyzyjne, przekonujące, łatwe do przyjęcia przez odbiorców (czytelników). Interesujący nas filozof rzadko porusza się w swoich analizach na pograniczu nauk empirycznych (ściśłych, przyrodniczych). Nieczęsto sięga do współczesnych osiągnięć nauk medycznych (neurologii, psychologii, genetyki) czy też popularnej obecnie filozofii umysłu (kogniistyki). Nie dyskutuje też szerzej zagadnień, które wnoszą ewolucjonizm, oraz pomija problematykę relacji umysł – ciało (*body-mind problem*). W swojej refleksji filozoficznej odwołuje się głównie do argumentacji klasycznej (neoscholastycznej), a w problematyce związanej z transcendencją człowieka do świata zwierząt i pozostałych bytów pochodnych (stworzonych). W sposób wyraźny odwołuje się również do argumentacji wyprowadzonych

⁴ Między innymi opublikował: DAROWSKI, Cieleśno-duchowy wymiar człowieka; DAROWSKI, Filozofia człowieka: Wolność ludzka; DAROWSKI, Filozofia człowieka: Struktura umysłu ludzkiego; DAROWSKI, Filozoficzna refleksja nad człowiekiem; DAROWSKI, Filozofia człowieka: Człowiek a świat wartości; DAROWSKI, Człowiek – Absolut?; DAROWSKI, Filozofia człowieka: Człowiek istotą historyczną; DAROWSKI, Osoba ludzka – Absolut?

z pojęć powszechnych — np. niematerialność utożsamia z duchowością, a niematerialność ducha ludzkiego wiąże z czynnikiem pochodzącym spoza materii (cielesności). Następnie analizuje tezy z filozofii człowieka — struktury bytowej człowieka, takie jak: nieśmiertelność, wolność, godność i miejsce człowieka w świecie (w hierarchii bytów).

W przyjętej przez siebie metodzie jest zbliżony do argumentacji, którą stosował między innymi w antropologii filozoficznej Karol WOJTYŁA. Przechodzi zatem w opisie (typu fenomenologicznego) od czynów, a więc świadomych działań człowieka, do ich uzasadnienia, do wyjaśnienia między innymi osoby za pomocą jej wewnętrznej struktury bytowej (metafizycznej). Głównie chodzi tu o zasadę: działanie świadczy o istnieniu (*agere sequitur esse*). Ważny dla DAROWSKIEGO jest opis typowych ludzkich działań, czynów, a także świadomość samego siebie, ogólnych pojęć, wolnych decyzji czynów, które wskazują na istnienie podmiotu rozumnego, a więc duchowej substancji, będącej podstawą transcendencji i godności ludzkiej osoby. W zastosowanej metodzie tkwi walor refleksji filozoficznej nad człowiekiem podjętej przez tegoż autora.

W ujęciu DAROWSKIEGO podejmowana problematyka wykazuje spójność logiczną, trafnie łączącą istotne elementy antropologii tomistycznej⁵ i w pewnym stopniu współgra ze współczesną refleksją filozoficzną oraz danymi, które przynoszą obecnie nauki szczegółowe. We właściwy sobie sposób przedstawia koncepcję duszy jako formy substancjalnej ciała, by potem przejść do jej władz, to jest intelektu i wolnej woli. Jednocześnie akcentuje niematerialność i nieśmiertelność duszy, o czym już wspomniano wyżej. Nadto ubogaca tomistyczną filozofię człowieka o wartości — między innymi akcentuje fakt, iż człowiek jest istotą historyczną, dialogiczną i społeczną.

Filozofia człowieka

Po dotychczasowych wnioskach dokonanych w zakresie filozofii człowieka w aspekcie zagadnień metodologicznych zostaną teraz przy-

⁵ W swojej refleksji nawiązuje do św. TOMASZA Z AKWINU (por. np. *Suma Teologiczna*, I, q. 75–89).

blizone – w kilkunastu punktach – podstawowe wątki filozoficznej refleksji Romana DAROWSKIEGO nad bytem ludzkim zawarte w jego wiodących publikacjach, takich jak: „Człowiek w filozofii współczesnej”⁶ oraz „Między przeszłością a przyszłością”⁷.

Po analizie wyżej wymienionych tekstów DAROWSKIEGO nasuwają się następujące stwierdzenia:

1. Człowiek jest tajemnicą dla samego siebie, dlatego na każdej jednostce spoczywa obowiązek przemyśleń, refleksji i poszukiwań na własne konto, w jego imieniu (osoby ludzkiej) w celu pełniejszego poznania prawdy o człowieku.
2. Człowiek jest istotą materialno-duchową, jest jednością substancjalną, dusza ludzka jest formą ciała i ona stanowi o człowieku, o jego miejscu w hierarchii bytów.
3. DAROWSKI opowiada się po stronie argumentacji filozoficznej, czyli przyjmuje czystą filozofię człowieka (antropologię filozoficzną), którą ewentualnie uzasadnia argumentację teologiczną, traktując ją tylko jako pomocną naukę, ale zasadniczo ją pomija, zostawiając filozofii jej metodologiczną autonomiczność względem teologii (antropologii teologicznej). Jednocześnie jest jak najbardziej zgodny z oficjalną doktryną Kościoła w refleksji filozoficznej nad bytem ludzkim (nie narusza w niczym podstaw wiary).
4. Opowiada się po stronie filozoficznej tradycji arystotelesowsko-tomistycznej, która próbuje przekazać obraz całej rzeczywistości w sposób realistyczny i zdroworozsądkowy, przyjmując w ramach tej tradycji chrześcijański personalizm.
5. Twierdzi, że czynnik materialny człowieka podlega różnym procesom biochemicznym, wobec tego zbliża go do świata zwierząt. Natomiast czynnik duchowy odróżnia człowieka od zwierząt.

⁶ DAROWSKI, Człowiek w filozofii współczesnej, 1972.

⁷ DAROWSKI, Między przeszłością a przyszłością, 1974.

6. W aspekcie cielesności człowieka nie wyklucza jego powstania na drodze ewolucji z gatunków niższych, w myśl tego, co głosi teoria ewolucji. Natomiast uważa, że analiza czynności ludzkich wskazuje na istnienie duchowości samoistnej (substancjalnej), czyli duszy ludzkiej. Zgodnie z zasadą racji dostatecznej czynnik materialny (cielesny) nie może wyjaśnić zaistnienia czynnika duchowego. Wobec tego zachodzi konieczność uznania, że czynnik duchowy pochodzi z zewnątrz, jego genezy nie można wyjaśnić materią ciała.
7. Uważa, iż psychologia wskazuje na to, że pojęcia ogólne i sądy nie pochodzą od poznania zmysłowego, ale od intelektualnego (rozumowego); są zatem niematerialne, a więc mają pochodzenie duchowe.
8. Swoisty „niedosyt” wartości, np. miłości, dobra, szczęścia, świadczy – wg DAROWSKIEGO – że w człowieku istnieje czynnik przewyższający tylko ludzkie pragnienia, które są przyziemne, doczesne.
9. Człowiek jest istotą materialno-duchową, wobec tego posiada życie wegetatywne, sensorywne, psychiczno-zmysłowe, a ponadto istnieje w nim wyższe życie psychiczno-duchowe, którego głównym pożądaniem jest „chcenie” i „świadome działanie”, a to jest to, co go charakteryzuje, co go „uczłowiecza”, czyni z niego podmiot, a nie „przedmiot”.
10. Czynnik duchowy, czyli rozumna duchowa wolna wola, łączy się z materią i w ten sposób powstaje (poczyna się) człowiek, jako jeden byt substancjalny, a więc pełny byt. Nadto człowiek jest osobą, czyli podmiotem swego działania. Właściwa człowiekowi podmiotowość jest tajemnicą dla niego samego. Dla człowieka tajemnicą jest też początek jego życia (zaistnienie) oraz kres jego życia (na co wskazuje problematyka tanatologiczna).
11. Człowiek jest istotą społeczną; żyje w społeczeństwie (przede wszystkim w rodzinie) i dlatego jest mu przypisana odpo-

wiedzialność. Z tą odpowiedzialnością łączą się jego prawa i obowiązki (także moralność).

12. Dzięki czynnikowi duchowemu człowiek jest istotą wyjątkową, którą w dziedzinie poznania i pożądania cechuje otwarcie się na wszelki byt. Ową cechę warunkuje właśnie duchowość człowieka. Ta otwartość wiąże się z kolejną cechą człowieka — jego „dialogicznością”.
13. DAROWSKI uważa, że to otwarcie się na wszelki byt umożliwia dialog w szerokim tego słowa znaczeniu, przede wszystkim w sferze poznania, dążenia i przemiany. Dzięki otwarciu się na otaczającą go rzeczywistość — której jest częścią — może ją poznawać i jej pożądać. Dotyczy to również otwartości człowieka na Byt Absolutny, na nieskończoną Transcendencję. Człowiek transcenduje: przekracza, dąży, pragnie coraz więcej, coraz lepiej, coraz głębiej.
14. DAROWSKI wyraźnie akcentuje, że człowiek jest istotą historyczną — ma swoją głęboką przeszłość (kontekst historyczny), swoją teraźniejszość, ale ma też swoją przyszłość. Autor zadaje również pytanie o to, co nieśmiertelną duszę ludzką czeka po śmierci. I odpowiada, że nauka i filozofia napotykają na trudności z wyjaśnieniem tego egzystencjalnego pytania. W sprawie bytowania duszy ludzkiej po śmierci człowieka — a więc chodzi o życie pozagrobowe — właściwej odpowiedzi udziela teologia (eschatologia), która jest nauką odrębną od filozofii (filozofii człowieka).
15. Z filozoficznego punktu widzenia można stwierdzić, iż człowiek posiada cel ziemski (doczesny) i cel pozaziemski (wieczny), a w wymiarze całościowym celem jest szczęście. Owo pragnienie szczęścia towarzyszy człowiekowi w różny sposób i przez całe jego życie. Faktem jest, że różni ludzie różnie owo szczęście rozumieją i w różny sposób próbują go osiągnąć. Tak naprawdę tu, w życiu ziemskim, odczuwają „niedosyt”.

16. Brak zaspokojenia owego „niedosytu” najczęściej kieruje myśli i pragnienia ludzkie ku Transcendencji, która w religiach jest określana jako Bóg. Wiara w życie pozagrobowe często wiąże się z nadzieją zaspokajania ludzkiego szczęścia (chrześcijanie określają je jako życie wieczne — życie zbawionych, świętych).

Powyższe wnioski zostały sformułowane — jak już wspomniano wyżej — głównie na podstawie artykułów „Człowiek w filozofii współczesnej” (1972)⁸ oraz „Między przeszłością a przyszłością” (1974). W drugiej z wymienionych publikacji szczególnie dobitnie akcentowany jest historyczny, dialogiczny i społeczny kontekst życia człowieka. Te wątki wnoszą istotne *novum* do myśli antropologicznej DAROWSKIEGO. Głównie dotyczy to następujących kwestii:

1. Autor wskazuje na fakt wielkiego osiągnięcia poznawczego i twórczego człowieka odnoszącego się do rzeczywistości materialnej. Osiągnięcia te są wprost imponujące. DAROWSKI stwierdza także, że człowiek jest bytem najbardziej złożonym i stanowi najtrudniejszy dla podmiotu „przedmiot” jego poznania.
2. *Homo viator*, a więc człowiek w drodze, jest we wnętrzu wielkiego procesu zmian i przemian, natomiast istota realizacji człowieczeństwa odbywa się na granicy przeszłości i przyszłości, a więc najczęściej w teraźniejszości. I tu ujawnia się cecha ludzkiego bytowania, którą DAROWSKI określa „historycznością”.
3. Z kolei historyczną działalność ludzką nazywa DAROWSKI działalnością kulturową i kulturalną. Ta działalność w wymiarze historycznym, czyli realizacja człowieczeństwa pomiędzy przeszłością i przyszłością, zawiera w sobie dwa elementy: (i) zależność od środowiska oraz (ii) wolność osobową jednostki. W związku z tym „historyczność” jest także określana jako cecha człowieka, dzięki której jest on związany zarówno z czasem, jak i z uwarunkowaniami zewnętrznymi.

⁸ Tezy zawarte w tym artykule zostały uwzględnione w wydanej znacznie później monografii: DAROWSKI, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki*, 1995.

4. Mimo że przestrzeń i czas warunkują istnienie człowieka, to jednak człowiek nie przestaje być bytem czasowo-przestrzennym zdolnym wznieść się ponad jeden i drugi wymiar. Obecne czasy naznaczone są bardzo wyraźnym piętnem rozwoju i postępu. Wobec tego postęp, którego rację stanowi rozwój, jest charakterystyczną cechą ludzkiej aktywności w świecie, obcą światu innych istot żywych (np. zwierząt). Według autora, fenomen rozwoju i postępu uwidacznia się głównie w duchowej kulturze, w mniejszym stopniu w kulturze materialnej.
5. Z fenomenem historyczności łączy się przemijalność, która często wprawia w zadumę, czasem napawa smutkiem, a na pewno zmusza do refleksji nad sobą i światem zewnętrznym. W związku z powyższym DAROWSKI uważa, że człowiek dzięki niezmiennemu, wewnętrznemu „ja” ma w sobie – mimo swej historyczności – pewien odblask absolutnej wielkości i niezmienności Boga.
6. Refleksja filozoficzna odkrywa konieczność istnienia istoty nieskończenie doskonałej i wobec tego doprowadza człowieka do fenomenu religii, a więc i do Boga.

Powyższe wnioski zostały ujęte i rozwinięte w zasadniczej monografii DAROWSKIEGO, czyli w jego *Filozofii człowieka*, która stała się cennym podręcznikiem z dziedziny antropologii filozoficznej. Należy w tym miejscu podkreślić, że jej autor traktuje antropologię filozoficzną w sensie ścisłym jako filozofię człowieka rozszerzoną o elementy teorii poznania i psychologii⁹. Istotę filozofii człowieka autor ukazuje przede wszystkim w trzeciej części swojej książki, zatytułowanej „Główne problemy filozofii człowieka”¹⁰. Zasadnicze proble-

⁹ Sam DAROWSKI definiuje filozofię człowieka jako rozumową naukę o człowieku w świetle jego przyczyn ostatecznych, czyli podstawowych uwarunkowań (por. DAROWSKI, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, 2008, s. 18).

¹⁰ Część trzecią poprzedzają: część pierwsza „Zagadnienia wprowadzające” (s. 15–28) oraz część druga „Dzieje filozofii człowieka” (s. 29–58). Książkę zamyka obszerna „Antologia tekstów” na temat człowieka (s. 150–280; por. *Ibid.*).

my/pytania filozofii człowieka zostały sformułowane w postaci 15 tez, które DAROWSKI adekwatnie uzasadnił w krótkich rozdziałach¹¹:

Teza 1. *Człowiek a świat zwierząt.* Mimo że człowiek wykazuje duże zewnętrzne podobieństwo do niektórych zwierząt, to jednak jest w świecie istotą wyjątkową, której podstawową cechą jest otwarcie poznawcze i wolitywne na wszelki byt.

Teza 2. *Cielesność człowieka.* Pierwiastek materialny stanowi istotny współczynnik człowieczeństwa i przejawia się w jego fizycznych właściwościach. Do niego właśnie odnosi się działalność „organizująca” ze strony pierwiastka duchowego.

Teza 3. *Pierwiastek duchowy człowieka.* Analiza czynności rozumu i woli świadczy o substancjalnej niematerialności duszy ludzkiej. Niematerialność ta jednak nie jest doskonała, gdyż niektóre przejawy dynamizmu duszy są zewnętrznie zależne od materii.

Teza 4. *Śmierć i nieśmiertelność.* Człowiek jako całość podlega wprawdzie śmierci, ale jego istotny element: dusza „dzięki swej duchowości” istnieje dalej, gdyż jest nieśmiertelna.

Teza 5. *Struktura umysłu ludzkiego i proces poznania umysłowego.* Poznanie ludzkie polega na intencjonalnym przyjęciu przedmiotu przez umysł w procesie, w którym można wyróżnić fazę czynną i bierną.

Teza 6. *Stosunek pierwiastka duchowego do materialnego.* Związek pierwiastka duchowego i materialnego człowieka najtrafniej wyjaśnia teoria jedności substancjalnej. Według tej teorii dusza stanowi formę substancjalną ciała ludzkiego.

¹¹ W niniejszym artykule pominę szersze omówienie tej książki z uwagi na fakt, że ukazało się już wiele recenzji/omówień poszczególnych wydań *Filozofii człowieka*. Por. m.in.: DEC, Roman Darowski, *Filozofia człowieka*; KOWALCZYK, Roman Darowski, *Filozofia człowieka*; KRASNOŁĘBSKI, „Filozofia człowieka”; ZIEMIAŃSKI, Roman Darowski SJ, *Filozofia człowieka*; ZIEMIAŃSKI, O filozofii człowieka; SZUTA, Roman Darowski. *Filozofia człowieka*.

- Teza 7.** *Wolność ludzka.* Analiza poznania ludzkiego i woli ludzkiej wykazuje, że człowiek przy podejmowaniu decyzji i w postępowaniu jest wolny. Jest to wolność określania treści własnych działań oraz wolność podjęcia ich lub zaniechania.
- Teza 8.** *Osoba ludzka i przysługujące jej prawa.* Pierwiastek duchowy i materialny tworzą jedną substancję, jedną naturę i jedną osobę ludzką, która jest ostatecznym podmiotem wszystkich działań; stanowią też podstawę godności człowieka i przysługujących mu praw.
- Teza 9.** *Pochodzenie człowieka.* Człowiek jako byt kompletny nie mógł powstać na skutek samych dynamizmów mineralnych, roślinnych lub zwierzęcych. Możliwość powstania drogą ewolucji „samego ciała ludzkiego”, tzn. bez inteligencji i wolności, jest sprawą sporną.
- Teza 10.** *Człowiek a świat wartości.* Człowiek urzeczywistnia sens własnego bytowania przez harmonijny rozwój wszystkich swych możliwości, co dokonuje się przez realizację różnorodnych wartości.
- Teza 11.** *Człowiek twórcą kultury.* Człowiek jest twórcą kultury i równocześnie jej odbiorcą. Działalność kulturowa, właściwa tylko człowiekowi, stanowi podstawową dziedzinę aktywności ludzkiej w świecie.
- Teza 12.** *Człowiek istotą historyczną.* Człowiek jest istotą historyczną. Istnieje i działa w dziejach, od których zależy i które równocześnie współtworzy.
- Teza 13.** *Człowiek istotą dialogiczną.* Człowiek jako osoba jest istotą zwróconą ku drugiemu (ku innym ludziom), jest istotą dialogiczną. Dopiero w dialogu z innymi ludźmi może siebie pełniej odkrywać i rozumieć.
- Teza 14.** *Człowiek istotą społeczną.* Człowiek jest istotą społeczną i dlatego swoje człowieczeństwo może w pełni urzeczywistniać

tylko wspólnie z innymi ludźmi. Przejawia się to w tym, że jest otwarty na innych ludzi, potrzebuje ich i wraz z nimi tworzy różne formy społeczności.

Teza 15. *Człowiek istotą religijną.* Człowiek jako byt rozumny i wolny, wobec faktu własnej niewystarczalności, a równocześnie świadom własnej transcendencji, poszukuje Bytu Absolutnego (Boga) i może wejść z Nim w dialog, który bywa nazywany religią¹².

Analogia: Człowiek — Absolut

W czwartym wydaniu *Filozofii człowieka*¹³ DAROWSKI poświęcił kilka stron na refleksję nad problemem Absolutu i osoby ludzkiej. Ów wątek antropologiczno-teodycealny szerzej podjął w artykułach „Człowiek – Absolut?”¹⁴ oraz „Osoba ludzka – Absolut?”¹⁵. Treści zamieszczone w tych publikacjach można sformułować w następujących punktach:

1. Refleksja nad człowiekiem prowadzi do wniosku, że człowiek posiada w sobie kilka rysów „nieograniczoności”, które się składają na pewien wymiar jego „nieskończoności”, a więc i na pewną formę wartości o charakterze absolutnym (na wzór Absolutu).
2. „Nieskończoność” w przypadku człowieka ma swe podstawy w świadomości (rozumności, tj. naturze intelektualnej) i wolności (wolnej woli), którymi obdarzony jest człowiek. Polega ona w szczególności na wielorakim otwarciu człowieka, które przybiera różnorakie formy.
3. Otwarcie poznawcze ujawnia się na każdym etapie poznawczym człowieka, poczynając od tworzenia pojęć nie tylko

¹² Por. DAROWSKI, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, 2008, s. 59–149.

¹³ *Ibid.* 2008.

¹⁴ DAROWSKI, *Człowiek – Absolut?*, 2009.

¹⁵ DAROWSKI, *Osoba ludzka – Absolut?*, 2012.

szczegółowych, jednostkowych, ale także ogólnych (np. dobro, prawda, miłość, byt), albo też poprzez formułowanie sądów, zdań aż po najdoskonalszą formę poznawczą, jaką jest rozumowanie. Na tej drodze możliwe jest także poznanie istnienia Absolutu (Boga) i niektórych Jego atrybutów.

4. Wyrazem tego otwarcia człowieka jest m.in. mowa ludzka, która opiera się na określonej sumie dźwiękowych symboli. Istotą mowy są pojęcia ogólne, oderwane od materii. Byt staje się przedmiotem myśli i mowy.
5. Człowiek jest istotą wolną, zdolną dokonywać wyboru różnych (wielorakich) celów i środków do ich osiągnięcia. Jest to wolność wyboru, który nie wynika z jakiegokolwiek przymusu. Innymi słowy, jest to władza, dzięki której wolna wola ludzka może się sama zdeterminować (określić), może się zdecydować na określone działanie lub zaniechanie działania, a decydując się na działanie, może wybrać takie lub inne sposoby działania.
6. Człowiek nie tylko rzeczywiście poznaje i pożąda (pragnie), ale także wybiera i uprawia różnorodną działalność. Główne dziedziny tej działalności dotyczą: myślenia, refleksowania, poznawania prawdy, planowania, mówienia (komunikowania się z innymi osobami), podejmowania pracy, tworzenia kultury (w tym sztuki), wcielania wartości, tradycji, wolności, postępu, techniki, cywilizacji. Otwarcie poznawcze i wolitywne możliwe jest dzięki temu, iż człowiek posiada szczególną (specyficzną), właściwą sobie strukturę bytową (ontyczną).
7. Ludzka wolność polega nie tyle na swobodzie dokonywania różnych wyborów, ile raczej na ukierunkowywaniu tych wyborów na dobro. Korzystając z wolności i decydując się na działanie, człowiek ma do dyspozycji niezwykle bogactwo: (i) posiada wprost nieograniczone możliwości wyboru, (ii) jest zdolny pragnąć, chcieć, pożądać dobra nie tylko materialnego, lecz także niematerialnego (duchowego), (iii) potrafi ogarniać wszelkie dobro i korzysta z tych możliwości w większym lub mniejszym

stopniu, osiągając coraz to więcej dóbr zarówno materialnych, jak i duchowych.

8. W człowieku tkwi pierwiastek duchowy (dusza), który w pewnym sensie jest absolutny. Przekonują nas o tym fakty zauważalne zarówno w dziedzinie poznania, jak i w dziedzinie pożądania (wolnej woli). W procesie poznania stwierdzamy różne czynności poznawcze, czyli akty poznawcze: postrzeganie, wyobrażanie, kojarzenie, tworzenie pojęć i sądów, rozumowanie. Natomiast rezultatami aktów poznawczych są: wrażenia, spostrzeżenia, wyobrażenia, skojarzenia, pojęcia, sądy, wnioski.
9. Refleksja filozoficzno-psychologiczna pozwala na stwierdzenie istotnej różnicy między poznaniem zmysłowym a umysłowym. Opierając się na analizie pojęć ogólnych i sądów, dochodzimy do wniosku, że nie dadzą się one sprowadzić wyłącznie do poznania zmysłowego, mimo że są z tym poznaniem związane. Cechuje je bowiem owa ogólność, która nie przysługuje poznaniu zmysłowemu.

W konkluzji artykułu „Osoba ludzka – Absolut” DAROWSKI stwierdził, że wielkość człowieka polega przede wszystkim na tym, iż przez swą świadomość i możliwość decydowania o sobie samym wznosi się na szczyty egzystencji, a przez to ostatecznie sięga do porządku Absolutu¹⁶. Inaczej mówiąc, pod pewnym względem (analogicznie) jesteśmy obdarzeni „boskością”¹⁷.

Prawda i wolność mają charakter absolutny, bezwarunkowy, a więc są możliwe i dokonują się na płaszczyźnie wszelkiego bytu samego w sobie, nie zaś w ograniczonej dziedzinie szczegółowych, konkretnych rzeczy i wartości tylko ziemskich. Posiadając taki „dar”, człowiek zajmuje wyjątkowe miejsce we wszechświecie. Niemalą rolę

¹⁶ Por. DAROWSKI, *Osoba ludzka – Absolut?*

¹⁷ W roku 2011 w trakcie konferencji naukowej „Spór o osobę ludzką we współczesnej filozofii” odbyła się owocna dyskusja wokół tej tezy DAROWSKIEGO (por. dyskusja MAZUR – DUCHLIŃSKI, [w:] SZUTA, *Pytania o osobę*).

w kształtowaniu własnego życia, w otwarciu na przyszłość, w „byciu więcej” i w „posiadaniu więcej” odgrywa także nadzieja występująca w różnych postaciach i wymiarach.

Roman DAROWSKI stwierdza, że przy zachowaniu odpowiednich proporcji oraz uwzględniając zasygnalizowane rozróżnienia i zastrzeżenia, wolno powiedzieć, że pod pewnym względem człowiek jest „absolutem”. W pełni się zgadzam z tą tezą ks. prof. zw. dr. hab. Romana DAROWSKIEGO SJ, mojego mistrza i nauczyciela filozofii.

Jako epilog artykułu dedykowanego z okazji jego 80. urodzin pozwolę sobie na parafrazę pierwszych słów encykliki Jana Pawła II *Fides et ratio*:

Historia filozofii wraz z filozofią człowieka to dwa skrzydła, na których refleksja Ojca DAROWSKIEGO unosi się ku kontemplacji prawdy o człowieku i jego trudach poszukiwania odpowiedzi na pytania: kim jest, skąd pochodzi i dokąd zmierza.

Literatura

- DAROWSKI, R., Cieleśno-duchowy wymiar człowieka, [w:] *Wychowanie personalistyczne*, [red.] F. ADAMSKI, Kraków : Wydawnictwo WAM, 2005, s. 41–58.
- DAROWSKI, R., Człowiek – Absolut?, [w:] *In Persona Christi. Księga na 80-lecie Księdza Profesora Czesława S. Bartnika*, [red.] K. GÓŹDŹ, t. 2, Lublin : Wydawnictwo KUL, 2009, s. 19–28.
- DAROWSKI, R., Człowiek w filozofii współczesnej, [w:] *Człowiek i świat. Szkice filozoficzne*, [red.] R. DAROWSKI, Kraków : Wydawnictwo WAM, 1972, s. 7–38.
- DAROWSKI, R., Filozofia człowieka: Człowiek a świat wartości. Człowiek twórcą kultury, *Bez Kurtyny XXV* (2008), s. 4–8.
- DAROWSKI, R., Filozofia człowieka: Człowiek istotą historyczną – dialogiczną – społeczną – religijną. Człowiek – absolut, *Bez Kurtyny XXVI* (2009), s. 4–10.
- DAROWSKI, R., Filozofia człowieka: Struktura umysłu ludzkiego i proces poznania umysłowego, *Bez Kurtyny XXII* (2007), s. 6–8.

- DAROWSKI, R., *Filozofia człowieka: Wolność ludzka – Osoba ludzka i przysługujące jej prawa*, *Bez Kurtyny* XXIII-XIV (2007), s. 2–7.
- DAROWSKI, R., *Filozofia człowieka. Zarys problematyki*, wyd. 1., Kraków : Wydział Filozoficzny TJ, Wydawnictwo WAM, 1995.
- DAROWSKI, R., *Filozofia człowieka. Zarys problematyki*, wyd. 2., Kraków : Wydział Filozoficzny TJ, Wydawnictwo WAM, 1996.
- DAROWSKI, R., *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, wyd. 3., Kraków : Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, 2002.
- DAROWSKI, R., *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, wyd. 4., Kraków : Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, 2008.
- DAROWSKI, R., *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, wyd. 5., Kraków : Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, 2015.
- DAROWSKI, R., *Filozoficzna refleksja nad człowiekiem i kulturą*, [w:] *Poza utopią i nihilizmem. Człowiek jako podmiot kultury*, [red.] A. WAŚKO, Kraków : Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, 2007, s. 9–15.
- DAROWSKI, R., *Między przeszłością a przyszłością. Zagadnienie historyczności (dziejowości) człowieka i działania*, [w:] *Człowiek: istnienie i działanie*, [red.] R. DAROWSKI, Kraków : Wydawnictwo WAM, 1974, s. 61–90.
- DAROWSKI, R., *Osoba ludzka – Absolut?*, [w:] *Spór o osobę w świetle klasycznej koncepcji człowieka*, [red.] P.S. MAZUR, Kraków : Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, 2012, s. 101–111.
- DAROWSKI, R., *Philosophical Anthropology. Outline of fundamental Problems*, [przeł.] Ł. DAROWSKI, Cracow : The Ignatianum Jesuit University in Cracow, Publishing House WAM, 2014.
- DEC, I., Roman Darowski, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, Kraków 2002, ss. 276, *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 10(2) (2002), s. 148–149.
- KOWALCZYK, S., Roman Darowski, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, Wydawnictwo WAM, Wyższa

- Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Kraków 2002, ss. 276, *Zeszyty Naukowe KUL* XLV/3–4 (2002), s. 113–116.
- KRASNODĘBSKI, M., „Filozofia człowieka”, Roman Darowski, Kraków 2002, *Studia Philosophiae Christianae* 39(1) (2003), s. 241–244.
- SZUTA, W., Pytania o osobę (Międzynarodowa Konferencja „Spór o osobę ludzką we współczesnej filozofii”, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Kraków, 12–13 IV 2011), *Ethos* 4(96) (2011), s. 311–315.
- SZUTA, W., Roman Darowski. *Filozofia człowieka. Zarys problematyki – antologia tekstów*, wyd. IV zmienione i uzupełnione, Kraków 2008, Wydawnictwo WAM – Ignatianum, ss. 301, *Rocznik Wydziału Filozoficznego Ignatianum* 16 (2010), s. 281–283.
- ZIEMIAŃSKI, S., O filozofii człowieka. Rec.: Roman Darowski SJ, *Filozofia człowieka: Zarys problematyki – antologia tekstów*, wyd. 3. rozszerzone, Kraków 2002, s. 276, *Logos i Ethos* 1/2(12/13) (2002), s. 219–223.
- ZIEMIAŃSKI, S., Roman Darowski SJ, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki*, Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, Kraków 1995, ss.152, *Rocznik Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, 1995–1996* 6 (1996), s. 165–168.